

Kuramdan Uygulamaya Yabancılara Türkçe Dilbilgisi Öğretimi

Ayşen CEM DEĞER • Betül ÇETİN • Emine OFLAZ KÖLECI

Etkinlik Örnekleriyle

6. Baskı

 PEGEM
AKADEMİ

Ayşen CEM DEĞER - Betül ÇETİN - Emine OFLAZ KÖLECI

**KURAMDAN UYGULAMAYA
YABANCILARA TÜRKÇE DİLBİLGİSİ ÖĞRETİMİ**

ISBN 978-605-241-053-0

DOI 10.14527/9786052410530

Kitap içeriğinin tüm sorumluluğu yazarlarına aittir.

© 2020, PEGEM AKADEMİ

Bu kitabın basım, yayım ve satış hakları Pegem Akademi Yay. Eğt. Dan. Hizm. Tic. A.Ş. ye aittir. Anılan kuruluşun izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri, kapak tasarımı; mekanik, elektronik, fotokopi, manyetik kayıt ya da başka yöntemlerle çoğaltılamaz, basılamaz, dağıtılamaz. Bu kitap T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı bandrolü ile satılmaktadır. Okuyucularımızın bandrolü olmayan kitaplar hakkında yayineimize bilgi vermesini ve bandrolsüz yayınları satın almamasını diliyoruz.

Pegem Akademi Yayıncılık, 1998 yılından bugüne uluslararası düzeyde düzenli faaliyet yürüten **uluslararası akademik bir yayınev**idir. Yayımladığı kitaplar; Yükseköğretim Kurulunca tanınan yükseköğretim kurumlarının kataloglarında yer almaktadır. Dünyadaki en büyük çevrimiçi kamu erişim kataloğu olan **WorldCat** ve ayrıca Türkiye'de kurulan **Turcademy.com** ve **Pegemindex.net** tarafından yayınları taranmaktadır, indekslenmektedir. Aynı alanda farklı yazarlara ait 1000'in üzerinde yayını bulunmaktadır. Pegem Akademi Yayınları ile ilgili detaylı bilgilere <http://pegem.net> adresinden ulaşabilmektedir.

1. Baskı: Eylül 2017, Ankara

6. Baskı: Şubat 2020, Ankara

Yayın-Proje: Şehribar Türüldür

Dizgi-Grafik Tasarım: Tuğba Kaplan

Kapak Tasarımı: Pegem Akademi

Baskı: Sonçağ Yayıncılık Matbaacılık Reklam San Tic. Ltd. Şti.

İstanbul Cad. İstanbul Çarşısı 48/48 İskitler - Ankara

(0312 341 36 67)

Yayıncı Sertifika No: 36306

Matbaa Sertifika No: 25931

İletişim

Karanfil 2 Sokak No: 45 Kızılay/ANKARA

Yayınevi: 0312 430 67 50 - 430 67 51

Dağıtım: 0312 434 54 24 - 434 54 08

Hazırlık Kursları: 0312 419 05 60

İnternet: www.pegem.net

E-ileti: pegem@pegem.net

WhatsApp Hattı: 0538 594 92 40

ÖN SÖZ

Bu kitabı kimler için yazdık?

Son on yıldır üniversitelerde Türkçeyi yabancı dil olarak öğretme alanında programlar ve dersler açılmış olmakla birlikte, günümüzde üniversite eğitimi Türk Dili ve Edebiyatı, Türkçe Öğretmenliği, Dilbilim ya da İngilizce, Fransızca, Almanca gibi Yabancı Dil Öğretmenliği alanında yapmış olan pek çok eğitmen bu alanda hizmet vermektedir. Bunların yanısıra, yurt dışında yaşayan pek çok vatandaşımız da, eğitimi dil alanında yapmamış olsa da, çoğunlukla gelen talep üzerine Türkçeyi yabancı dil olarak öğretmektedir.

Türkçenin dilbilgisini yabancılarla öğretme üzerine hazırladığımız bu kitap yukarıda söz ettiğimiz oldukça geniş bir öğretmen kitlesine ulaşmayı hedefliyor. Kitabın, bu alanda görev yapan öğretmenlerin yanında, öğretmenlik yapmayı planlayan öğrenciler için de yararlı olacağına inanıyoruz.

Bu kitapta neyi amaçladık?

Bu kitapta temel amacımız Türkçenin dilbilgisinin yabancılarla öğretimine yönelik Sunum ve Uygulama örnekleri sunmaktır. Kitabı kuramsal bir çalışma amacı güderek değil, tamamıyla öğretmenlerin sınıfta yararlanabilecekleri etkinlikler önerme amacıyla hazırladık. Ancak, belli bir öğretme yöntemini, malzemesini, etkinliğini ya da tekniğini önerirken bunun arkasındaki temel Dilbilim ve öğretim kuramlarına da değinmeyi kaçınılmaz gördük. Çünkü hiç bir yöntem, etkinlik ya da teknik kendi kendine ortaya çıkamaz. Her birinin arkasında 'dil'in ve 'öğrenme'nin ne olduğuna ilişkin bir inanış yatar. Öğretimde sınıf içi çalışmalar ile dil ve öğrenme kuramları arasındaki ilişkiye yönelik bir bakış açısı geliştirdiğinde öğretime daha geniş bir çerçeveden, bütüncül olarak bakabilir.

Önerdiğimiz etkinlikleri bizler ve diğer öğretmen arkadaşlarımız sınıfta uyguladık ve aldığımız geribildirimlerle yeniden düzenledik. Sizler de etkinlikleri öğrenci grubunuza ve kendi öğretim koşullarınıza uygun olarak seçebilir ve gerekli uyarlamaları yapabilirsiniz.

Dilbilgisi öğrenimine nasıl bakıyoruz?

Yabancı dil öğretimi alanındaki yaklaşımlar 'dilbilgisi' öğretiminin yerinin vaz geçilmez olduğunu belirtmekte ve pek çok yetişkin öğrenci de derslerde dilbilgisine vurgu yapılmasını özellikle talep etmektedirler. Ancak, dilbilgisi yalnızca dilin biçimine özgü kuralları içeren soyut yapılar olarak ele alındığında yabancı dil

öğrenimi son derece kuru ve sıkıcı bir şekilde bürünmekte, öğrencinin dilbilgisini içselleştirmesi zor olduğu için dilin kullanımına aktarılması da güçleşmektedir.

Biz, bu kitapta dilbilgisinin bağlamdan bağımsız olarak ele alınamayacağını vurguluyor ve Türkçenin herhangi bir yapısal özelliğinin bağlam içinde 'biçim', 'anlam' ve 'kullanım' ile birlikte öğrenciye sunulduğunda ve buna yönelik tekrar ve alıştırmalarla pekiştirildiğinde akılda kalıcı olacağını ve öğrencinin sözü edilen yapıyı Türkçeyi yazarken ve konuşurken daha kolay kullanabileceğini savunuyoruz. Bu nedenle kitapta I. Bölümde Türkçenin kimi dilbilgisi özelliklerini biçim, anlam ve kullanım üçlüsü içinde tartışıyoruz. Bu bölümde tartıştığımız dilbilgisi birimleri kitabın diğer bölümlerinde 'Sunum' ve 'Uygulama' örnekleri olarak da yer alıyor. Böylece, bağlam içinde biçimi, anlamı ve kullanımıyla bütüncül olarak ele aldığımız bir dilbilgisi birimini I. Bölümde betimlerken II., III. ve IV. Bölümlerde önerdiğimiz Sunum ve Uygulama önerilerini bu betimlemeleri temel alarak yapıyoruz.

Dilbilgisi öğretimi pekala öğretmenin bağlam içinde sunduğu kurallar ve bunların belli alıştırmalar aracılığıyla tekrar edilmesiyle başarılı bir şekilde yapılabilir. Ancak, öğrenme sürecine öğrencinin zihinsel olarak etkin katılımı dilbilgisi öğrenimini kalıcı hale getirmenin yanı sıra, öğrencinin dilbilgisine bir dizi kurallar listesi olarak bakmasındansa onun dilin nasıl işlediğine yönelik varsayımlar geliştirme becerisini de artıracaktır. Bu nedenle, II. ve III. Bölümlerde önerdiğimiz sunum etkinliklerinin pek çoğunda öğrencinin dilbilgisi üzerine akıl yürütmesini sağlayan bilişsel derinliği tetikleyen örneklerle yer verdik.

Öğrencinin Türkçenin dilbilgisini öğrenirken yalnızca zihniyle değil bedeni ile de, hayal gücünü kullanarak katılacağı etkinlikler duygularının ortaya çıkmasını sağlar. Öğrenmeye duyguların katılması öğrenmeyi kişiselleştirerek daha anlamlı kılacaktır. Gerek III. Bölümdeki kimi Sunum ve gerekse IV. Bölümdeki kimi Uygulama aşamalarında önerdiğimiz drama ve rol oyunları etkinlikleriyle öğrencinin öğrenme sürecinde etkin rol alarak bu süreçten hoşnut kalmasını sağlamayı amaçladık. Yine, IV. Bölümde Uygulama aşamasındaki mekanik alıştırmaları öğrenciye yönelik sorularla genişleterek söz konusu dilbilgisi birimini kişiselleştirmeye çalıştık.

Kitabın yazımına bizi teşvik eden Prof. Dr. V. Doğan Günay'a, çalışmalarımız sırasında bilgi ve önerilerini esirgemeyen Yrd. Doç. Dr. Özden Fidan'a, geribildirimleriyle etkinlikleri gözden geçirip yeniden düzenlememizi sağlayan Yrd. Doç. Dr. Funda Uzdu Yıldız'a ve Tuğba Tülü'ye teşekkür ederiz.

Biz, dilbilgisi öğretiminin öğrencilerin etkin katılımı ve öğretmenin bu yöndeki etkin çabasıyla anlamlı ve zevkli bir hale gelebileceği inancımızdan yola çıkarak bu kitabı hazırladık. Buradaki önerilerin sizlerin de katkılarıyla genişleyebileceğine inanıyoruz. Neşeli dersler dileğiyle

Ayşen Cem Değer

aysencdeger5@gmail.com

Betül Çetin

betul.cetin@deu.edu.tr

Emine Oflaz Köleci

emine.oflaz@deu.edu.tr

İzmir, 2017

YAZARLAR HAKKINDA

DOÇ. DR. AYŞEN CEM DEĞER

Hacettepe Üniversitesi İngiliz Dil Bilimi Bölümü'nden 1986 yılında mezun oldu. 1986-2000 yılları arasında Ege Üniversitesi Yabancı Diller Bölümü ve İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde çalıştı. Dokuz Eylül Üniversitesi Dilbilim Bölümü ve Yabancılar Türkçe Öğretimi programında öğretim üyesi olarak çalıştıktan sonra 2008 yılında emekli oldu. 2009-2016 yılları arasında İzmir Ekonomi Üniversitesi Öğretmen Eğitimi Birimi ve Mütercim-Tercümanlık Bölümü'nde ve İzmir Üniversitesi İngilizce Öğretmenliği Bölümü'nde yarı-zamanlı öğretim üyesi olarak çalıştı. İzmir Umut Psikodrama Enstitüsü'nde aldığı eğitim ile psikodrama tekniklerini yabancı dil öğretimi ve öğretmen eğitimi alanlarında kullanmaya başladı. 2010 yılından beri International House İzmir dil okulunda öğretmen eğitimi ve bireysel olarak da İngilizce ve yabancılar Türkçe dersleri vermektedir.

DR. BETÜL ÇETİN

Dokuz Eylül Üniversitesi Dilbilim Bölümünden 2005 yılında mezun oldu. Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi Yüksek Lisans Programına başladı ve 2008 yılında yüksek lisans eğitimini tamamladı. 2009 yılında Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dilbilim (Türkçenin Eğitimi ve Öğretimi) Anabilim Dalında başladığı doktora programından "Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi Alanında Öğretmen Eğitimi ve Dil Hakkında Bilgi" başlıklı tezini 2015 yılında savunarak mezun oldu. 2006 yılında Dokuz Eylül Üniversitesi Dil Eğitimi Uygulama ve Araştırma Merkezi (DEDAM)'da başladığı görevine yabancılar Türkçe dersleri vererek devam etmektedir.

EMİNE OFLAZ KÖLEÇİ

Dokuz Eylül Üniversitesi Dilbilim Bölümünden 2007 yılında mezun oldu. 2010 yılında Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi alanında yüksek lisans eğitimini tamamladı. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dilbilim (Türkçenin Eğitimi ve Öğretimi) Anabilim Dalında doktora eğitimine devam etmektedir. 2012 yılından beri Dokuz Eylül Üniversitesi Dil Eğitimi Uygulama ve Araştırma Merkezi (DEDAM)'da yabancılar Türkçe öğretmektedir.

İÇİNDEKİLER

Ön Söz.....	iii
Yazarlar Hakkında.....	vi

1. BÖLÜM DİL ÖĞRETİMİNDE DİLBİLGİSİ

1.1. Dilbilgisi nedir?	1
1.2. Türkçenin Öğretim Amaçlı Dilbilgisine Bakış.....	2
1.2.1. Biçim.....	2
1.2.2. Anlam.....	3
1.2.3. Kullanım.....	4
1.2.4. Biçim – Anlam- Kullanım Üçlüsü	7
1.3. Dilbilgisi Öğrenimi	11
1.3.1. Öğrenme Süreci.....	11
1.3.1.1. Öğrenmeye ‘Bilişsel’ Yaklaşım	11
1.3.1.1.1. Girdi ve Alındı	11
1.3.1.1.2. (Yeniden) Yapılandırma ve Üretme	13
1.3.1.1.3. İkinci Dil Öğreniminde Zihinsel Süreçler: Tamamlayıcı Bir Yaklaşım.....	13
1.3.1.2. Öğrenmeye ‘Duyuşsal’ Yaklaşım	14
1.3.1.3. Öğrenmeye ‘Sosyal’ Yaklaşım.....	16
1.4. Dilbilgisi Öğretimine Bakışımız.....	17

2. BÖLÜM KURALDAN YOLA ÇIKARAK DİLBİLGİSİ ÖĞRETMEK

2.1. Dilbilgisi Öğretimi İçin Kural ve Kuralların Açıklamaları Nasıl Olmalıdır?	20
2.2. Öğretmenin Kuralı Sunması.....	23
2.3. Bilgi Boşluğu Oluşturarak Kuralı Sunma.....	26
2.4. Kurala Bakararak Yanlışı Bulma	30

3. BÖLÜM

ÖRNEKLERDEN YOLA ÇIKARAK DİLBİLGİSİ ÖĞRETİMİ

3.1. Karşılaştırma.....	37
3.1.1. Metin Aracılığıyla Karşılaştırma.....	37
▶ Eskiden mi şimdi mi?.....	38
▶ Yemeğe misafir var.....	40
▶ Kurallar	43
▶ Yani.....	45
3.1.2. Çıktı Aracılığıyla Karşılaştırma.....	51
▶ Düğün hazırlıkları	51
▶ Ne yapmam lazım?	53
▶ Bu adam kim?	57
▶ Bu kadın kim?	59
3.1.3. Sına-Öğret-Sına.....	60
▶ Neyin nesi?	61
3.2. Sıralama	64
▶ -DIktAn sonra	65
▶ Tümceleri nasıl sıralayalım?	68
▶ Biz tümcenin öğeleriyiz (1)	70
▶ Biz tümcenin öğeleriyiz (2)	73
3.3. Boşluk Doldurma	75
▶ Nereden nereye?.....	75
3.4. Dönüştürme.....	78
▶ Sebzeli makarna tarifi.....	78
▶ Bunu İngilizce olarak nasıl söylerim?	82
3.5. Yeniden Oluşturma	85
▶ Neden taşındın?	85

4. BÖLÜM

UYGULAMA

4.1. Biçime Odaklanan Etkinlikler	90
4.2. İletişimsel Etkinlikler.....	90
4.3. Uygulama Aşamasında Öğrencinin Katılımını Sağlamak.....	91
4.4. Biçimden Kullanıma Doğru.....	93

4.5. Uygulama Örnekleri	94
4.5.1. Kontrollü Zincir Etkinlikleri	94
▶ Sen de yaz, sen de söyle (1)	94
▶ Sen de yaz, sen de söyle (2)	95
4.5.2. Altını Çizme/Bulma/İşaretleme.....	96
▶ İyelik nerede?	96
▶ Yantümceleri bul	97
4.5.3. Boşluk Doldurma.....	98
▶ Boşlukları doldur.	99
▶ Diyalogdaki boşlukları kutudaki ifadelerle tamamla.....	99
▶ Nerede?	100
4.5.4. Denetlemeli Yazma	101
▶ Sen de yaz.	101
▶ Başka sözcük yok.....	102
4.5.5. Yanlış Düzeltme	103
▶ Doğru mu yanlış mı?.....	103
▶ Böyle doğru mu?.....	104
4.5.6. Seçme.....	105
▶ Hangisi doğru?.....	105
▶ Aralarından seç.....	106
▶ Ne işe yarar?	106
4.5.7. Tümce Yazma/Tamamlama	107
▶ Tümceleri tamamla (1)	107
▶ Tümceleri tamamla (2)	108
▶ Hem... hem de.....	109
▶ Hangi durum eki?.....	110
▶ Küçülen tümceler	111
▶ Büyüyen tümceler.....	112
▶ Hatırlıyorum	113
4.5.8. Eşleştirme/Birleştirme.....	113
▶ Neden?	114
▶ Kim yapıyor?	114
▶ Resimlerle tümceleri eşleştir.	115
4.5.9. Yeniden Yazma	117
▶ Resme ve bilgilere bak tümceler yaz.	117
▶ -(y)An ile yeniden yaz.....	118

▶ Şarkıyı yeniden yaz.....	119
4.5.10. Yönlendirmeli Yazma	121
▶ Bilgileri kullan ve metin yaz.....	121
4.5.11. Yapı Temelli Özgür Tümce Üretme	122
▶ Onlar ne yapmalı?	122
▶ Onlar ne yapıyor?	123
4.5.12. Yapı/İşlev Temelli Söylem Üretme.....	124
▶ Öneriyorum.....	124
4.5.13. Bilgi Boşluğu Etkinlikleri.....	125
▶ Tarihten sayfalar	125
▶ En değerli eşyam.....	127
▶ Kime ne almayı düşünüyorsun?	128
4.5.14. Drama Etkinlikleri.....	128
4.5.14.1. Malzemeyi Birlikte Oluşturma	129
▶ Birlikte çizelim.....	130
▶ Bu yeni buluşumuzu deneyin	131
▶ Bizim masalımız	132
▶ Albümden resimler	132
▶ Hayalimdeki oda	133
4.5.14.2. Rol Oyunları.....	134
▶ Burası neresi? Sen nesen? Sen kimsin?	136
▶ Ben ünlü biriyim	136
▶ Nasıl bir araya gelelim?.....	137
▶ İyi falcı, kötü falcı	138
▶ Efendim!	139
▶ Dolmuşta	140
▶ Bir gün alışverişte	141
▶ Meraklı komşular	143
▶ Nasıl yanıt verelim?.....	144
▶ Bu kişiler kim? Neredeler? Ne yapıyorlar?	145
KAYNAKLAR.....	147
SÖZLÜKÇE.....	150

1. BÖLÜM

DİL ÖĞRETİMİNDE DİLBİLGİSİ

1.1. Dilbilgisi nedir?

‘Dilbilgisi’ sözcüğü gerek bilimsel çalışmalarda ve öğretim alanında gerekse günlük konuşmada sıklıkla kullanılan bir sözcük olmasına karşın, bakış açısına göre, farklı şekillerde tanımlanabilen bir sözcüktür. En temel tanımıyla dilbilgisi, bir dili konuşan kişilerin o dilin temel yapısına ilişkin sezgisel olarak bildiklerinin bütünüdür.

Bir dilin nasıl konuşulup yazılması gerektiği konusundaki kuralları belirten ‘kural koyucu dilbilgisi’ bakış açısına göre, kurallara uyan ‘doğru’ tümceler bir dilin dilbilgisini oluşturur. ‘Betimsel dilbilgisi’ ise bir dilin işleyişini onu konuşan bireyler tarafından kullanıldığı biçimde açıklayarak dildeki yapısal tümce oluşturma seçeneklerini belirlemeyi amaçlar (Richards, Platt, ve Platt, 1992). Bu bakış açısında, yalnızca dildeki biçimbirimleri, sözcükleri ve sözdiziminin yapısını betimlemeye çalışan ‘Yapısalcı’ yaklaşımın yanında dilbilgisini anlamı oluşturma kaynağı ve iletme aracı olarak da gören ‘İşlevci’ yaklaşım (Halliday, 1985) da yer alır. İşlevci yaklaşımı genişleterek, dildeki yapıların söylem içindeki işlevsel rollerini çözümlenmeyi amaçlayan ‘Söylem Dilbilgisi’ yazılı ve sözlü bütüncelerden derlenen bağlam-bağımlı dilbilgisel seçimlere odaklanır (Hughes ve McCarthy, 1998; Celce-Murcia, 2001). Söylem dilbilgisi çalışmaları yazılı dili temel alarak yapılan betimlemelerin sözlü dilde değişiklikler gösterdiğini ortaya koymuş ve ‘yazılı dilbilgisi’ ve ‘sözlü dilbilgisi’nin birbirlerinden hangi açılardan farklı işlediklerini ele almıştır.

Günümüzde dilbilgisi çalışmaları, dilbilgisinin yalnızca, dar bir kalıp içinde, yapısal doğruluk olarak görülmemesi gerektiğini vurgulamaktadır (Larsen-Freeman, 2002). Dilbilgisini, bireylerin, kendilerini ifade etmede ve sunmada bir araç olarak kabul etmek dilbilgisi öğretimi konusunda bizlere esneklik sağlayacaktır. Çalışmalarda, yapısal özelliklerin yanında, bağlam içinde, iletişimde bulunan kişilerin yakınlıkları, ilişkileri ya da birbirlerine karşı tutumları göz önünde bulundularak yapılan dilbilgisel ‘seçimler’ üzerine odaklanmanın öğretim izlencelerini

zenginleştireceği belirtilmektedir. Diğer bir deyişle, izlencelerde yapısal özelliklere odaklanarak doğru tümceler üretilmesini hedefleyen ‘dilbilgisel edinç’in (Chomsky, 1965) yanı sıra bu yapıların belli bir bağlam içindeki kişilere, metin türüne, toplum ve kültüre uygun bir biçimde kullanılıp kullanılmadığına odaklanan ‘iletişimsel edinç’in (Hymes, 1972) de geliştirilmesine yer verilmelidir.

Yukarıda değindiğimiz dilbilgisi tanımlarını kabul eden ‘öğretim amaçlı dilbilgisi’ bir dilin dilbilgisinin iletişim amaçlı nasıl kullanılabileceğinin o dili öğrenen kişiler için betimlenmesidir. Öğretim amaçlı dilbilgisinde, bir dile ilişkin bilimsel betimlemelerden oluşan veriler o dili yabancı dil olarak öğrenen kişilerin gereksinimlerine göre seçilerek yeniden düzenlenir. Dil verileri öğrencilerin yaşına ve o dildeki bilgi düzeylerine göre yeniden yapılandırılarak öğrencilere sunulur. Öğretim amaçlı dilbilgisi, dilbilgisel yapıların biçimlenmesinin, farklı bağlamlardaki işlevlerinin ve yapısal seçimlerin nasıl öğretilbileceğine yönelik malzemeler geliştirmeyi amaçlar.

Kitap boyunca da vurgulayacağımız gibi, Türkçenin dilbilgisi öğretimine yaklaşımımız yalnızca Türkçenin biçimsel özellikleri üzerine odaklanmak değil, biçimsel özellikleri göz ardı etmeden, Türkçe dilbilgisinin bir bağlam içinde kullanımındaki çeşitlenmeleri için de öğretim teknikleri sunmaktır. Bu şekilde, öğrencilerin iletişimsel edincinin gelişmesine katkıda bulunabilmeyi umuyoruz.

1.2. Türkçenin Öğretim Amaçlı Dilbilgisine Bakış

Dilbilgisi öğretiminin amacı dilbilgisi kurallarının iletişimde gerçek yaşama aktarılmasıdır. Böylece, öğrenci kendisine sunulan yapıyı içselleştirip kullanıma dönüştürebilir. Bu nedenle, dilbilgisi öğretiminde ‘biçim’ ve ‘iletişim’ köprüsünün kurulması gerekir. Biçimden iletişime giden yolda dilbilgisini yalnızca yapılardan oluşan birimler olarak görmemiz değil, aynı zamanda bu yapıların farklı anlamlarına ve kullanımlarına da odaklanmamız gerekir.

1.2.1. Biçim

Bir dildeki yapısal birimlere odaklanmak o dildeki biçimbirimlere, tümce kuruluşlarına, tümce içindeki sözcük dizilimine yoğunlaşmak demektir. Örneğin, Türkçedeki -(y)Abil- ekini öğretirken bu ekin eylem köküne eklendiğini ve arkasından zaman ve kişi ekleri geldiğini belirtiriz: *eylem + (y) + Abil + zaman eki + kişi eki*

(1) Bir saatte beş kilometre yol *yürü-y-ebil-ir-im*.

Tümceyi olumsuz yapmak için yeni bir biçimbirimi tanıtmamız gerekir: -(y)A. Sözdizimsel sıralamanın benzer şekilde *eylem + (y) + A+ olumsuzluk eki + zaman eki + kişi eki* olduğunu belirtiriz.

(2) Sen bu yolu *koş-a-ma-z-sın*. Hiçbir zaman *koş-a-ma-dı-n*.

Biçimbirimini soru tümcesinde kullanmak için ise *eylem+ y+ Abil mI + kişi eki* yapılanması gerekir.

(3) Bu yolu *koş-abilir* mi-sin?

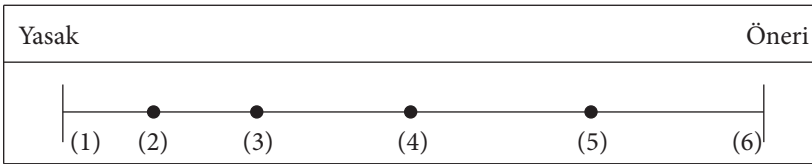
(4) Bu yolu *koş-a-maz* mı-sın?

Dilbilgisi öğretiminde yalnızca biçime odaklanmak dilin işleyişindeki diğer öğeleri göz ardı etmek olacaktır. Dildeki yapıların iletişim ortamında hangi farklı anlamları ifade edeceğini fark etmesi ve bu farkındalığını kendisi de iletişimde kullanması öğrencinin dil öğrenmeye yönelik isteğini artıracaktır.

1.2.2. Anlam

Dilde anlam ifade etmek, iletişimde bulunduğumuz kişiye ve konuya olan tutumumuzu ve kendimizi o konuşma bağlamında nasıl konumlandığımızı da ifade etmektir (Bolinger, 1977). Örneğin, aşağıdaki tümcelerden her biri, tümceyi söyleyen kişinin diğerine karşı olan ‘yasak koyma’ ve ‘öneri verme’ çizgisi üzerindeki farklı tutumlarını belirtir. Olası bir iletişim bağlamında, konuşucuların ‘yasak koyma’ ve ‘öneri verme’ niyetlerini bir çizgi üzerine yerleştirecek olursak anlatım biçimlerini aşağıdaki gibi gösterebiliriz:

- (1) Dışarı çıkman yasak!
- (2) Dışarı çıkmayacaksın!
- (3) Dışarı çıkamazsın.
- (4) Dışarı çıkma.
- (5) Dışarı çıkmamalısın.
- (6) Dışarı çıkmasan iyi olur.

Türkçenin dilbilgisi öğretiminde, yukarıdaki tümcelerdeki gibi, tümcelerin iletildiği duygusal ifadeyi ve farklı anlamları vurgulamak öğrencinin iletişim ortamındaki farkındalığını artıracaktır.

Yine benzer şekilde, -Abil- biçimbiriminin ifade ettiği farklı anlamlara değinmek de öğrencinin, zihnindeki *tek biçim=tek anlam* inancından vazgeçmesini, dile daha geniş bir çerçeveden bakmasını sağlayacaktır.

- (1) Baloda giymek için mor bir elbise alabilirsin. (Öneri)
- (2) Matematik sorularını artık rahatça çözebiliyorum. (Yeterlilik)
- (3) Pencereyi biraz açabilir misin? (Rica)
- (4) Dikkat edin. Yolda taş düşebilir. (Olasılık)
- (5) Dışarı çıkabilir miyim? (İzin isteme)
- (6) Bugün erken çıkabilirsin. Yeterince çalıştın. (İzin verme)

Bu nedenle, dilbilgisi öğretiminde yalnızca yapının nasıl biçimlendiği ile yetinmeyip tümce içinde ne türden işlevlere sahip olduğu ve anlamsal değişikliklere yol açtığı konusunda da öğrencileri bilinçlendirmek gerekir.

1.2.3. Kullanım

Dili kullanmak, dilsel yapıları belli bir iletişim bağlamında üretmeyi öngörür. Yani, bir yapının hangi bağlamda *uygun* olacağını bilmek, birbirine benzeyen yapılar arasından bağlama uygun olanını seçmek, öğrencinin o dili kullanabildiğini gösterir. Buradaki bağlam tanımı, toplumsal bağlamı ve dilsel bağlamı içerir. İletişim anında yer alan katılımcıları, bunların birbirleriyle ilişkilerini ve konuyu göz önünde bulunduran *toplumsal bağlamı* içerdiği gibi, belli bir söylemde kullanılan yapının öncesinde ya da sonrasında yer alan dilsel birimlerden oluşan, ya da hangi metin türünün ne türden bir dil yapısını gerektirdiğini belirleyen *dilsel bağlamı* da içerir (Larsen-Freeman, 2001).

Şimdi bu iki bağlam türünü aşağıdaki örneklerle açıklayalım. Aşağıdaki tümcelerden hangisinin kullanılacağı, toplumsal bağlam içinde, tümceyi “Kim, kime, ne zaman ve ne amaçla söylüyor?” sorularına verilen yanıtlara göre değişir. Katılımcılar arasında hiyerarşik bir ilişki varsa, söz gelimi, bunu bir okul müdürü bir öğrenciye, sınıftaki davranışı nedeniyle izin vermeme amaçlı söylüyorsa, (1). tümcenin kullanımı uygun olabilir. Eşit ilişki içindeki iki arkadaşın yer aldığı bir konuşmada ise arkadaşlardan birinin diğerini soğuk havada üşütmemesi için uyardığı bir bağlam (1). tümceye izin vermezken, (2). tümcenin kullanımı için uygundur. Tümce ezgisi ve vurgusundaki değişikliklerle iki tümcenin birbirinin yerine kullanılması da olasıdır.

- (1) Bahçeye çıkmayacaksın!
- (2) Bahçeye çıkmasan iyi olur.